

596]. Відношення до східних робітників, які були задіяні у сільському господарстві, повністю залежало від їхніх німецьких господарів. Про життя оstarбайтерів свідчать усні розповіді живих свідків та листи оstarбайтерів, які зберігаються у фондах українських, білоруських та російських архівів [27].

Правовий статус іноземного робітника в нацистській Німеччині та його становище залежало від національності й, відповідно, «раси», а також від політичних критеріїв – стосунків Райху з країною, звідки походив іноземний робітник [2, 35]. Проте, в основному соціально-правове становище оstarбайтерів відповідало становищу рабів. Місця перебування оstarбайтерів в Німеччині не підлягають точному фіксуванню. Значна частина з них загинула – могили східних робітників зустрічаються майже в усіх німецьких містах. Тисячі з них тікали на батьківщину, тисячі навіть за найменший непослух відправлялися до концтаборів. Примусовий вивіз оstarбайтерів до Німеччини вкрай негативно вплинув на демографічну ситуацію в Україні, Білорусі та Росії, наслідки якого відчуваються і донині. Встановлено, що з України було вивезено на примусові роботи до Німеччини 2,4 – 2,8 млн чол. [6, 561; 18, 738]; з Росії – 2,1 млн [5, 12]; з Білорусі – 384 тис. 786 осіб [28, 115], за іншими даними – 400 тис. [18, 738].

1. Пастушенко Т.В. *Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1941 – 1953)*. – К., 2009.
2. Пастушенко Т.В. *Ідеологія нацизму та правовий статус «остарбайтерів» у системі примусової праці нацистської Німеччини // Друга світова війна і доля народів України: Мат. Другої Всеукр. наук. конф.* – К., 2007.
3. Гальчак С.Д. *«Східні робітники» з Поділля у третьому рейху. Депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам.* – Вінниця, 2003; Гальчак С.Д. *На узбіччі суспільства: Доля українських «остарбайтерів» (Поділля, 1942 – 2007 рр.)*. – Вінниця, 2009.
4. Грінченко Г.Г. *Пам'ять про війну як об'єкт історичного дослідження: інверсія традиційної перспективи // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст.* – Вип. 10. – Ч. 1. – К., 2006; Грінченко Г. *Між визволенням і визнанням: примусова праця в нацистській Німеччині в політиці пам'яті СРСР і ФРН часів «холодної війни»*. – Х., 2010.
5. Вербицкий Г.Г. *Остарбайтеры: история россиян, насильственно вывезенных на работы в Германию во время Второй мировой войны.* – СПб., 2004.
6. Безсмертя. *Книга Пам'яті України. 1941 – 1945 / Редкол.: І. Герасимов та ін.* – К., 2000.
7. Перехрест О.Г. *Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.)*. – К., 2010.
8. Макарова Н.В. *План «Ост», его характер и основные цели // Россия в войнах XIX – XX вв.: Межвуз. науч. сб. / Редкол.: М. Донской и др.* – М., 2006.
9. ЦДАВОУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 262.
10. *Украина в огне Великой Отечественной войны: Сб. док., мат., ст. / Сост. А. Бондарь / Ред. Ю. Иванов.* – Луганск, 2005.
11. Голиш Г.М. *У вирі війни: Становище неповнолітніх громадян України в 1941 – 1945 рр.* – Черкаси, 2005.
12. *Спогади Шевченко Г. М., 1928 р.н., жительки с. Глодоси Новоукраїнського району Кіровоградської області / Архів автора.*
13. *Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.): Сб. док. и мат. / Сост. С. Мельник.* – К., 1978.
14. Арад І. *Катастрофа евреев на оккупированной территории Советского Союза (1941 – 1945)*. – М., 2007.
15. *Спогади Калашиник Г. М. 1930 р.н., жительки с. Глодоси Новоукраїнського району Кіровоградської області / Архів автора.*
16. ЦДАВОУ. – Ф. 3676. – Оп. 4. – Спр. 307.
17. ЦДАВОУ. – Ф. 4328. – Оп. 1. – Спр. 4.

18. *Великая Отечественная война 1941 – 1945: Энциклопедия / Под ред. М. Козлова и др.* – М., 1985.
19. ЦДАВОУ. – Ф. КМФ-8. – Оп. 1. – Спр. 101. – Т-454 ЕАР 99/64. – Ролик 24.
20. Перехрест О.Г. *Заходи нацистських окупантів по вивезенню сільського населення України на роботу до Німеччини та протидія їм // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст.* – К., 2006. – Вип. 10. – Ч. 1.
21. ЦДАВОУ. – Ф. 3676. – Оп. 4. – Спр. 161.
22. ЦДАГОУ. – Ф. 56. – Оп. 1. – Спр. 133.
23. *Спогади Іржавського В. С. 1925 р.н., жителя с. Пекари Конатопського району Сумської області / Архів автора.*
24. Перехрест О. Г. *Українське селянство і радянські партизани у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки.* – Черкаси, 2006. – Вип. 77.
25. Лицкевич О. *Людские потери Белоруси в войне // Белорусская думка.* – Травень. – 2009.
26. Штрайт К. *Советские военнопленные – массовые депортации – принудительные рабочие // Вторая мировая война. Дискуссии. Основные тенденции. Результаты исследований / Пер. с нем.* – М., 1997.
27. НАРБ. – Ф. 750. – Оп. 1. – Спр. 236; ЦДАГОУ. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 4.
28. Коваленя А.А. *Беларусь 1939 – 1945 гг. Война и политика.* – Минск, 2001.

Irzhavska A.P. The forced labor of the Eastern Slavic as the form of the Nazi Physical Terror during the Second World War. General tendencies and consequences of using the forced labor of the Eastern Slavic as the form of the Nazi Physical Terror during the Second World War are considered in the article.

Key words: Second World War, Eastern Slavic, ostarbeiters, forced labor, Nazi physical terror.

В. П. Щетніков

ДО 70-ї РІЧНИЦІ ВАНЗЕЙСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ: ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ У ПЛОЩИНІ РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ

У статті на прикладі аналізу роботи науково-педагогічного семінару, що відбувся у передмісті Берліну (Ванзее) з 25 по 30 березня 2012 року, показана можливість координації зусиль працівників музейних установ, викладачів ВУЗів та вчителів середніх навчальних закладів Центрально-Східної Європи в галузі освітньо-виховної діяльності та розвитку наукових досліджень з актуальних проблем історії Другої світової війни та сучасності.

Ключові слова: Ванзейська конференція, «остаточне рішення єврейського питання», Голокост, Трансїстрія, гетто.

25 січня 2012 р. Голова Верховної Ради України В. Литвин звернувся з заявою до учасників Міжнародної конференції «Ніколи більше: вшанування пам'яті жертв Голокосту, запобігання злочинам проти людства. Висловись проти нетерпимості, расизму, екстремізму, негативізму, антисемітизму», що проходила в Москві. У заяві він також звернув увагу на те, що уряд країни, її громадськість, з огляду на «поліетнічність, багатоконфесійність та політичну плюралістичність нашого суспільства, виходять з розуміння важливості та скоординованості дій у сфері боротьби з проявами антисемітизму, расизму та національної нетерпимості, приділяючи особливу увагу належному вихованню молоді та зміцненню суспільної атмосфери, де немає місця ксенофобії та екстремізму». Як приклад таких зусиль, В. Литвин навів діяльність фінансованих державою освітніх установ, близько 3 тис. шкіл та 2 тис. дошкільних закладів, в яких викладання ведеться мовами національних меншин. В тій частині свого звернення, де йшлося про роль державної політики, спрямованої на викоринення усіх форм нетерпимості та ксенофобії в українському суспільстві, спікер особливу увагу звернув на те, що у цьому зв'язку «виняткове

значення для українського суспільства має усвідомлення Голокосту та належне вшанування жертв цієї трагедії». В. Литвин наголосив: «Вивчаючи історію Голокосту, ми зміцнюємо взаємоповагу у відносинах між людьми та запобігаємо ворожнечі за національною ознакою, оскільки мова йде про право людини на життя, право на пам'ять», підкресливши, що у липні 2011 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову щорічно день 27 січня відзначати як День пам'яті жертв Голокосту [1].

Нарешті, в Зверненні В. Литвина як орієнтир на майбутнє визначена «робота з вшанування пам'яті жертв злочинів проти людства, що була б неможливою без активної взаємодії держави з громадськими організаціями». Прикладами такої роботи він назвав відкриття Музею Голокосту в Одесі, діяльність таких центрів у Львові, Харкові, а також Центрального українського фонду Голокосту «Ткума» у Дніпропетровську. На місці Бабиного Яру, за підтримки Президента України, додав він, буде створено Меморіальний музей, що має стати дослідно-просвітницькою інституцією і науковим партнером таких міжнародних центрів, як «Яд Вашем» (Іерусалім), Меморіальний музей Голокосту у Вашингтоні, Центр документації та архівів меморіалу «Шоа» в Парижі. Відтак, можна погодитись із думкою, що «неможливо швидко переробити світ, але повсякчас робити його добрішим, людянішим – це ключове завдання кожного із нас» [1].

Історики у дослідженнях, спрямованих на аналіз подій Другої світової війни, здебільшого, не уникали гострих питань, пов'язаних із вивченням проблем Голокосту на теренах України в часи її окупації (1941 – 1944). Втім, на сьогодні назріла потреба комплексних підходів в рамках цієї тематики як з боку наукового, так і освітньо-виховного. І тут своє вагоме слово, на наш розсуд, мають сказати Вищі навчальні заклади, які мають всі підстави стати опорними центрами з вивчення специфіки різних окупаційних зон України з відповідними особливостями перебігу соціально-економічних, суспільно-політичних та культурних процесів на їх території. Це дозволить активізувати виховну роботу серед молоді, більш впевнено орієнтувати її науково-обдаровану частину на майбутню дослідницьку роботу, а з іншого боку – накопичувати джерельну базу саме для поглибленого вивчення таких проблем, як Голокост. Саме тут є доречним та необхідним регіональний підхід, коли, скажімо, Київ та Дніпропетровськ стали б центрами вивчення специфіки «Райхскомісаріату «Україна»», Львів – Генерал-губернаторства, Харків та Донецьк – військової зони окупації, Одеса та Чернівці – губернаторства «Трансністрії», Бессарабії та Буковини (з розумінням усієї умовності такого поділу та можливостей взаємозаміни у подібній локалізації, або, навпаки, необхідності жорсткої централізації на етапі наукового узагальнення в загальноукраїнському масштабі).

Як позитивний досвід, хотілося б навести факт проведення науково-педагогічного семінару, що відбувся в останню декаду березня 2012 р. в Берліні, на базі Центру вивчення Ванзейської конференції («Haus der Wannsee-Konferenz»). Для навчання туди було запрошено 15 викладачів ВНЗ України та Росії з різних регіонів (зокрема Україна була представлена закладами Києва, Одеси, Харкова та Сум). У складі російської делегації були представники як вищих так і середніх спеціальних та середніх навчальних закладів. Упродовж тижня заняття проводилися на базі Музею Ванзейської конференції, розташованого на березі великого, видовженого озера, що тягнеться до Потсдама і далі, але витоки свої бере на північно-західних околицях Берліну. Програма була вкрай насиченою і, безумовно, корисною як для вузівсь-

кої, так і освітянської частини складу об'єднаної делегації. З лекціями виступали провідні фахівці Німеччини з проблеми – В. Кайзер, У. Хунн, Е. Швабау, а також фахівці, що залучалися до висвітлення тих чи інших аспектів вивчення Голокосту, під час стаціонарного навчання у Центрі, та радіальних виїздів на екскурсії (Заксенхаузен, Карлсхорст, меморіальний комплекс «Топографія терору» – колишня штаб-квартира імперської служби безпеки РСХА, вокзал Грюневальде, звідки берлінських євреїв відправляли у концтабори комплексне відвідування Німецького Національного музею, Рейхстагу та Меморіалу євреїв Європи, що загинули).

Під час навчання з'ясувалося, що і бібліотека Центру, і добре розпрацьовані матеріали для навчання переважно торкаються різноманітних аспектів еволюції антиєврейського законодавства та практики Голокосту у самій Німеччині. Значно менше інформації було стосовно розвитку названих процесів на окупованих територіях колишнього Радянського Союзу. В тому випадку, коли такі факти наводились, майже всі вони мали своїм походженням Прибалтику або Білорусь (Райхскомісаріат «Остланд»), відтак, Навчальний центр зміг репрезентувати досить небагато матеріалів, пов'язаних з Україною. І вже майже зовсім не було документів і матеріалів з зон, окупованих Румунією (за винятком окремих фотодокументів). Свідченням такої нерівномірності висвітлення подій, пов'язаних з Голокостом, є звернення адміністрації Центру до представників груп, що навчаються: «Маємо лише документи про відчуження німецьких євреїв, майже нічого не знайшли стосовно теми радянських євреїв. Сподіваємось, що вам вдасться знайти відповідний матеріал». З огляду на таку ситуацію, досить своєчасною стала передача нами в дар Музею Ванзейської конференції монографії з історії Холокосту на Одещині, виданої 2006 р.

Уважне вивчення матеріалів, наданих у Центрі для ознайомлення, дозволило дійти висновку про можливість вивчення проблематики Голокосту в соціально-економічному контексті (що зробило поїздку не лише пізнавальною та потрібною у педагогічному та виховному процесі, а й вкрай необхідною у науковому сенсі). Наприклад, це стосується темпів, з якими нацисти прийшли до практики аризації єврейської власності в Німеччині (на прикладі фірми Грінфельд), для чого їм знадобилося більше 5 років (до осені 1938 р.). На території ж райхскомісаріату «Остланд» до реалізації такого підходу представники окупаційної влади прийшли вже до кінця жовтня 1941 р. Втім, звертають на себе увагу темпи, з котрими аналогічні проблеми вирішувалися на території «Трансністрії». Автору цієї розвідки вдалося знайти документ, що переконливо доводить про вирішення проблеми румунізації власності євреїв ще до взяття Одеси – вже на початку жовтня 1941 р. Йдеться про наказ губернатора, спрямований до префектури Тульчина 8 жовтня 1941 р.: «Після вашої доповіді від 25 вересня 1941 р., ви знаєте, що все майно євреїв та комуністів, які повтікали з російською армією, буде прийнято до державного підпорядкування. Про податки, які згадані у цій доповіді, ми повідомимо вам пізніше, коли потрібно буде прийняти рішення» [2, 10]. До речі, навіть відомі ревізіоністи, наприклад А. Буровський, відмічають різкий контраст, пов'язаний із реалізацією планів «остаточного вирішення єврейської проблеми» у Західній Європі та на пострадянському просторі. В першому випадку це – поетапність. Спочатку визначалося кого можна вважати євреєм. У Східній Європі вирішення цього питання не зайняло багато часу: в дивний спосіб накази місцевого керівництва вищої ланки інколи випереджали накази найвищого ешелону владних структур

з самого Берліну. Так, привертають увагу два документи – від 13 і 20 серпня 1941 р. Перший належить райхскомісару «Остланда» Г. Лозе, інший – міністру пропаганди III Райху Й. Гебельсу. І якщо останній у своєму щоденнику 20 серпня 1941 р. записав лише міркування, що він може зробити, у зв'язку із наказом фюрера носити євреям Берліну зірку Давида («коли усі євреї будуть носити цей знак, вони будуть витіснені із суспільного життя, а потім, після закінчення східного походу, ми їх відсунемо на Схід»), то Г. Лозе вже за тиждень до цього віддав наказ про «нашивку на одяг євреїв постійних та таких, щоби ясно розрізнялися, знаків, а саме: жовтих шестикутних зірок, щонайменше 10 см у ширину, на лівому боці грудей та середини спини». Далі у діях нацистів Західної Європи, передусім у самій Німеччині, настав етап економічного витіснення, аж до араїзації єврейської власності (як вище вже зазначалося, рубіжною віхою тут були жовтень – листопад 1938 р.). Лише потім йшли депортація, концентрація і знищення євреїв. На Сході Європи усі три етапи інколи потрапляли в обсяг кількох тижнів, а то й днів. Так, відомо, що єврейська громада містечка Романів, що на Житомирщині, була знищена вже 25 серпня 1941 р.: у трьох величезних ровах парку міста та трьох у лісі знищено більше 3 тис. євреїв – жителів містечка (переважно жінок, дітей, стариків) [3]. Втім, і тут, і разі порівняння німецьких та румунської окупаційних зон, кидається у вічі випередження за темпами саме на Півдні України. Зокрема вже 20 липня 1941 р. на базі Сторожинецького табору було створене перше гетто в румунських зонах окупації. І коли ми говоримо про відносно великий відсоток євреїв, що дочекалися весни 1944 р. на Буковині, маємо пам'ятати, що перший зафіксований випадок знищення єврейського населення України в зоні румунської окупації датовано 4 липня 1941 р. також на території Чернівецької області [4, 237]. Щоправда війська вермахту, німецькі спецпідрозділи та місцеві «активісти» нищили євреїв на території Західної України на той час вже 13 діб. З іншого боку, звертає на себе увагу факт створення 5 липня 1941 р. перших суто єврейських таборів у Сторожинці та Банилі (Чернівецька обл.), тоді як на території просування німецьких військ такі факти, за свідченням фахівців, невідомі [5].

У середині липня 1941 р. румунські війська вступили на територію Вінницької області (в зоні майбутньої «Трансністрії») і тут постало одне з найважливіших питань в рамках проблеми – питання евакуації єврейського населення на Схід, у зони подальшого просування румунських військ, оскільки почалися масові знищення місцевого єврейського населення. До 28.07.1941 р. на територію Вінницької області румуни перегнали 20 тис. євреїв з Бессарабії та Буковини. В цей же час розпочалася депортація угорських євреїв в Україну (переважно в Кам'янець-Подільську та Станіславську області). 22 липня 1941 р., румунські війська вже дісталися крупного населеного пункту Південної Бессарабії (крім приднаїських) – Болграду, а 28.07.1941 р. – Білгород-Дністровського. В обох випадках ця подія була ознаменована масовими знищеннями місцевого єврейського населення. Тільки у Білгороді – Дністровському – до 31 липня, в місцевій каменоломні за вірменським цвинтарем було знищено 1200 євреїв.

З 1 серпня 1941 р. почалася практика Голокосту й на території Одеської області (Кодима). Саме на Одещині виразно спостерігаємо явище, що буде тривати до створення губернаторства «Трансністрії» (19.08.1941 р.): по-перше, це участь у екзекуціях переважним чином німецьких зондеркоманд, а по-друге, неодноразові спроби повернення поліцією безпеки та силами зондеркоманд євреїв з західного берегу Дністра у Бессарабію.

В цей же час представники румунської влади продовжували депортацію євреїв на східний беріг Дністра, наприклад, 8 серпня 1941 р. з Хотина було переправлено 20 тис. євреїв на територію Вінницької обл. Все це супроводжувалося масовими розстрілами (Татарбунари, Балта, Гросулово, Березівка, Ананьїв, Валеоголово), а також створенням концтаборів для євреїв (Тарутіно – початок серпня 1941 р.). Втім, треба ще раз підкреслити, що остаточне розмежування прерогатив румунської та німецької окупаційної влади станеться лише наприкінці серпня 1941 р. (німецькі окупаційні зони, крім західноукраїнських територій, знаходилися ще на стадії формування).

Наступні півтора місяці до окупації Одеси (16.10.1941 р.), характеризувалися практикою створення гетто на окупованих румунських територіях, у т. ч. й території «Трансністрії». Так, 3 вересня 1941 р. в Ананьіві створено «єврейський житловий район на 300 осіб». На початку вересня румуни провели перепис єврейського населення «Буковини» (54368 осіб) та «Бессарабії» (1444 осіб) і практика евакуації євреїв в «Трансністрію» набула значного розмаху. 10 вересня інспектор жандармерії у губернаторстві «Бессарабія» видав директиви щодо евакуації в Україну («Трансністрію») євреїв з табору Вертюжани (на 31.08.1941 р. там ще знаходилися 22969 осіб). Протягом 22 вересня – 4 жовтня 1941 р. сім разів, двома колонами у 3200 осіб, євреї відправлялися з Вертюжан у «Трансністрію». 4.10.1941 р. з'явився наказ І. Антонеску про депортацію всіх євреїв Буковини за Дністер в 10 діб (виконано до 13.10.1941 р.). Розпочали з табору Сокіряни, де було сконцентровано 10 тис. євреїв [4, 244-261, 263]. 8 жовтня почалась депортація в «Трансністрію» гетто м. Кишинєва, 9 жовтня румунських євреїв (з Південної Буковини). З 10 до 13 жовтня в Трансністрію потрапили усі євреї з бессарабського табору Единці. 13 жовтня почалася депортація за Дністер євреїв м. Чернівці.

На цьому етапі дії союзників у вирішенні єврейського питання були майже синхронними (накази фон Роквеста від 28.08. та 1.09.1941 р. про створення гетто в населених пунктах із великою кількістю євреїв та заборону особовому складу вермахту брати участь у екзекуціях; також наказ головного відділу «Політика» рейхскомісаріату «Україна» від 5.09.1941 р. про створення гетто в тих населених пунктах, де було більше 200 євреїв тощо). З іншого боку, в цей час на території «Трансністрії» ще діяли німецькі зондеркоманди. Продовжувалася, хоча і не в таких масштабах, практика переселення євреїв у західному напрямку (випадки 20 вересня та 1 жовтня 1941 р., коли з населених пунктів Одещини у Дубоссари переводилися групи євреїв, що їх там негайно знищував оперативний загін групи «12») [4, 257, 260].

Ситуація остаточно визначилася з початком окупації Одеси. Змінилися масштаби й мотивація знищення, сформувалася структура гетто «Трансністрії», що залишилася до кінця окупації цієї території [6]. Перша хвиля знищення єврейського населення Одеси була пов'язана з діяльністю окупаційної влади у щойно захопленому місті. Наступна – з висадженням у повітря «румунської комендатури» 22 жовтня 1941 р. Саме у кінці жовтня перші партії євреїв з Одеси були зігнані до трансністрійського «Майданеку» – свинорадгоспу Богданівка Доманівського району тодішньої Одеської області. 20 грудня 1941 р. у Богданівку, що стала головним пунктом етапування євреїв з усіх окупованих румунами радянських територій, де на той час вже знаходилися біля 55 тис. осіб, прибув загін карателів. 21 грудня почалися масові розстріли. 10 січня 1942 р. вийшов наказ по армії та гарнізону Одеси, згідно з яким, на Слобідці-Романівці створювалося єврейське гетто, куди протягом двох днів мали з'явитися «всі без винятку євреї, які знаходились на

території м. Одеси та її передмість”. Цей же день став початком „евакуації” єврейського населення Одеси та її „передмість” у, виділені для цього адміністрацією, населені пункти півночі Очаківського та півдня Березівського повітів. Таким чином, гетто на Слобідці відіграло роль етапного пункту. З урахуванням лютих морозів, що стояли тієї зими, та умов евакуації, йшлося про добре продуманий план фізичного знищення людей від самого початку акції. Тільки за один місяць (з 12 січня до 12 лютого 1942 р.) у табори Березівського повіту з Одеси було відправлено більше 30 тис. осіб. Вони були приречені на смерть ще у дорозі. Велика кількість загинула від холоду і голоду під час етапування, від куль німецьких загонів «самооборони», була закатована конвоїрами та жандармами на довгому шляху від Березівки до Богданівки. Тих, хто, всупереч усьому, потрапляв у Доманівку, сортували і найбільш слабких відправляли у „Горки” (околиця Доманівки) або ж у „Акмететські ставки” (свинорадгосп у 12 км від селища Акмететка), де їх очікувало повільне вмирання від голоду та відсутності медичної допомоги [7, 405-406]. Як бачимо, все це відбувалося ще до проведення Ванзейської конференції.

Всього, за даними дослідників, в Транснїстрії існувало 36 гетто, у 10 містах та містечках єврейське населення було винищене повністю, а такі населені пункти, як Печора, Акмететка, Богданівка та Доманівка, функціонували в якості „таборів смерті” [8, 361]. Разом з тим, однією з особливостей практики Голокосту в зонах румунської окупації була значна, порівняно з іншими окупованими територіями України, кількість вцілілого єврейського населення. К. Жигня відзначає, що, „коли в райони таборів Транснїстрії повернулися радянські війська, там залишалось приблизно 50,5 тис. євреїв Бессарабії, Буковини та самої Румунії” [9]. В „Єврейській енциклопедії” зауважено: „У грудні 1943 р. Міністерство внутрішніх справ Румунії повідомило уряду, що живими залишилося 50740 євреїв, депортованих у Транснїстрію (у дійсності – близько 60 тис.)” [10].

Розглядаючи цю проблему, румунський історик М. Карп називає „дивом” той факт, що, коли Румунія була звільнена від фашистської тиранії, в межах її кордонів живими залишилися 300 тис. євреїв; кількість вцілілих євреїв Транснїстрії склала 60 тис. осіб, а 15 тис., з них, на думку цього дослідника, складало місцеве єврейське населення [11, 151, 158]. Основними причинами цього М. Карп називає: 1) Румунія у військовому відношенні не була окупована Німеччиною; 2) румунська економіка не могла функціонувати без єврейської сфери послуг; 3) характер і темперамент провідних румунських політичних фігур не був послідовним, вони коливалися і легко піддавалися впливу; 4) румунська громадськість сприймала фашистські ідеї лише спорадично, а фашистські методи – навіть у меншій мірі. Окрім цього, сам І. Антонеску вже з 1943 р., усвідомлюючи можливість поразки Німеччини та залишаючи шляхи для налагодження зв'язків із Великобританією та США, розумів „небажаність” для режиму кампаній зі знищення євреїв. Допомога міжнародних організацій („Червоного Хреста”, „Джойнта”), єврейської общини також були далеко не останніми факторами виживання євреїв в Транснїстрії [11, 150-151]. Залишається додати фактор співчуття та милосердя українського народу, як і інших народів Півдня України – «Праведників миру», які ризикуючи власним життям та життям своїх родин, рятували євреїв, дорослих та малих.

3. <http://evreiskiy.kiev.ua>.
4. Круглов А.И. Потери евреев Украины в 1941 – 1944 гг. – X., 2005.
5. Щетников В.П. Транснїстрія: особливості етнонаціональної політики окупаційної влади (від формування теоретичних засад до початку практичного застосування) // Вісник Черкаського університету. – Вип. 77. – Черкаси, 2005.
6. Щетников В.П. Евреи Одессы и Транснїстрии: 1941 – 1944 гг. (поиски системного концептуального подхода) // Десятая ежегодная международная междисциплинарная конференция по иудаике. Тезисы. – М., 2003.
7. Щетников В.П. Роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945) // Історія Одеси / Гол. ред. В. Н. Станко. – О., 2002.
8. Лагерь смерти и гетто на территории оккупационной зоны „Транснїстрія” (1941 – 1944 гг.) // Дусман Л. Помни! Не повтори! – О., 2001.
9. Жигня К. Холокост бессарабских евреев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.achievementsnews.co.uk>.
10. Транснїстрія // Электронная еврейская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eleven.co.il/print?id=14148>.
11. Carp M. Holocaust in Romania: Facts and Documents on Annihilation of Romania's Jews (1940 – 1944). – Phoenix, 2001.

Shchetnikov W.P. For the 70th anniversary of the Vanzee Conference: the Whole-European dimension of the problem in the plane of the regional approach. On the example of the analysis of the scientific-pedagogical seminar held in the suburbs of Berlin (Vanzee) from the 25th till the 30th of the March of the 2012th, was observed the possibility of coordinating the efforts of the museum personnel, university lecturers and teachers of secondary schools in the Central and Eastern Europe in the field of education and the development of researching activity about the actual problems of the World War II history and the present.

Key words: Conference in Vanzee, «final solution of the Jewish question», Holocaust, Transnistria, ghetto.

С. В. Ковальський

ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНИХ ПРОТИРІЧ НА КІПРІ В 1960 – 1963 рр.: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується кіпрське питання в 1960 – 1963 рр. Аналізуються правові аспекти конституційної кризи та міжетнічного конфлікту.

Ключові слова: Кіпр, етнічний фактор, політичне протистояння, законопроект

Гене́за етнічних конфліктів другої половини ХХ ст. має значний інтерес. Дослідження причин довготривалих конфліктів дозволяє розкрити їх механізми та структуру. Це надає можливість виявляти типові проблеми для аналогічних за своєю структурою конфліктів, що в свою чергу допомагає розробити ефективний та логічний шлях їх вирішення. Так, кіпрський конфлікт показовий в багатьох аспектах, передусім через неоднозначність причин та складність структури. З початку ХХ ст. до 1960 р. на острові, що був англійською колонією, спостерігалась антиколоніальна боротьба, яка мала форму проґресцького іредентизму. В перші роки незалежності острова – 1960 – 1963 – загострилось політичне протистояння, в основі якого полягали етнічні протиріччя між громадами греків-кіпріотів та турків-кіпріотів. В подальшому ситуація переросла в гострий етнічний, релігійний, політичний та навіть міжнародний конфлікт. Вагоме значення для розуміння процесу збройного конфлікту на острові має стадія політичного протистояння в роки розбудови Республіки.

Кіпрське питання достатнім чином досліджено. Серед грецьких, турецьких, болгарських, радянських, російських та українських науковців, які досліджували конфлікт на острові, слід виділити таких, як Н. Крандіотіс,

1. Див.: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish>.
2. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 3-2242. – Оп. 2. – Спр. 76.